

ประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ของตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม:
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

The Tradition of Worshipping and Covering the Phra Chulamani Chedi in Rai Khing
Subdistrict, Sam Phran District Nakhon Pathom Province: Public Participation in the
Conservation of Local Culture

สามารถ รุ่งกิตติวงศ์

ณัฏฐ์ ยันต์ทอง

วิทยาลัยทองสุข

Samart Rungkittiwong

Thanad Yanthong

Thong Sook College

Email: aorkai252624@gmail.com

รับบทความ: 12 กุมภาพันธ์ 2569; แก้ไขบทความ 18 มีนาคม 2569; ตอรับบทความ: 23 มีนาคม 2569

Received: February 12, 2026; Revised: March 18, 2026; Accepted: March 23, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาของประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม และ 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการสำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ จำนวน 16 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 10 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไป จำนวน 6 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า 1) ปัญหาสำคัญของประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ คือ การขาดการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมค้นหาปัญหา การวางแผนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน รวมถึงการติดตามและประเมินผล แนวทางการพัฒนาควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการประชุมกลุ่มย่อย การร่วมสรุปและอภิปรายผล เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาร่วมกัน และ 2) ปัจจัยที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ประเพณีลดลง การมีส่วนร่วมของหน่วยงานในพื้นที่ไม่ต่อเนื่อง และการประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง โดยแนวทางการดำเนินงานประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาของชุมชน การวางแผนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต การกำหนดกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีให้คงอยู่สืบไป ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถเผยแพร่เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมสู่สาธารณชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม; การจัดการ; มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

Abstract

This research aimed to: 1) study the problems of the worship and robe-offering tradition of Phra Chulamani Chedi in Rai Khing Subdistrict, Sam Phran District, Nakhon Pathom Province; and 2) examine public participation in the conservation of local culture as a form of cultural wisdom heritage. The study employed a qualitative research approach. Data were collected from documentary sources and fieldwork through surveys, observations, and both structured and unstructured interviews. The key informants consisted of 16 local experts, 10 practitioners, and 6 general participants. The research instruments included observation forms and interview forms. Data were analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that: 1) the major problem of the worship and robe-offering tradition of Phra Chulamani Chedi was the lack of coordination and cooperation between the community and related organizations in identifying problems and their causes, planning, implementation, participation in activities, as well as monitoring and evaluation. The development approach should involve participatory processes through small group meetings, joint conclusions, and discussions in order to establish appropriate development guidelines. 2) Factors contributing to unsuccessful public participation included the lack of community involvement, decreasing awareness of the importance of cultural conservation, inconsistent participation of local agencies, and insufficient public relations. The proposed development process consisted of five steps: problem analysis and synthesis within the community, planning consistent with local ways of life, activity determination, activity implementation, and evaluation. These processes contributed to the conservation and development of the tradition, strengthened the community, and enabled the dissemination of its unique cultural identity to the wider public in a sustainable manner.

Keywords: Participation; Management; Intangible Cultural Heritage

บทนำ

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนถือเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพของคนในสังคมให้สามารถจัดการ ควบคุม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสม เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม การมีส่วนร่วมดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาการรับรู้ และสร้างองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของตนเอง ซึ่งสะท้อนผ่านกระบวนการตัดสินใจ การกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต และการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ กระบวนการมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการพัฒนา ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ไขปัญหา การนำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ร่วมกับองค์ความรู้ทางวิชาการที่เหมาะสม ตลอดจนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย (ในตะวัน กำหอม,

2559) การมีส่วนร่วมจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อันนำไปสู่การเสริมสร้างความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตนเองของประชาชน รวมถึงการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในระยะยาว อีกทั้งยังถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น และมีส่วนกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความผูกพันต่อผลสำเร็จของงานพัฒนา ส่งผลให้เกิดการดูแลสุขภาพทรัพยากรและกิจกรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนท้องถิ่นจึงนับเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบหลัก (ชินรัตน์ สมสืบ, 2559) อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ตั้งแต่การไม่มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมในนาม การมีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย การมีส่วนร่วมในระดับเหมาะสม การมีส่วนร่วมในระดับสูง จนถึงการมีส่วนร่วมในระดับอุดมคติ ซึ่งการจะนำไปสู่ระดับที่เหมาะสมและยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนในหลายด้าน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การร่วมวางแผน การร่วมดำเนินงาน การร่วมลงทุน ตลอดจนการติดตามและประเมินผล เพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง (รัชฎา คชแสงสันต์, 2561)

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึงกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ได้แก่ การร่วมศึกษา วิเคราะห์ วางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติ แก้ไขปัญหา ติดตามประเมินผล และร่วมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร โดยเป็นการเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่การถูกบังคับ ซึ่งจะนำไปสู่การตระหนักถึงศักยภาพของตนเองและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน (พระประยุทธ์ ไกรเพชร, 2568) ในส่วนของแนวคิดการอนุรักษ์ หมายถึงการดูแลสุขภาพ สงวน ปรับปรุง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างเหมาะสม เพื่อให้คงคุณค่าและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องในระยะยาว การอนุรักษ์ประกอบด้วยการสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการที่มุ่งรักษาคูณค่าดั้งเดิม พร้อมทั้งป้องกันความเสื่อมสลาย (ปรธกร ปุระกัน, 2567; ราชบัณฑิตยสถาน, 2556; กรมศิลปากร, 2544) วัฒนธรรมในมิติทางสังคมศาสตร์มิได้หมายถึงเพียงศิลปะหรือสิ่งที่ถือว่าสูงค่าเท่านั้น แต่หมายรวมถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม ซึ่งในแต่ละสังคมย่อมประกอบด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งที่ส่งเสริมและขัดแย้งกัน การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นการรักษาอัตลักษณ์และความหลากหลายของชุมชนให้คงอยู่ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด และการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง (กาญจนา แก้วเทพ, 2561; นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2558; วรัญญา นิมวรกุล, 2560)

การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและครอบคลุม โดยเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การเปิดโอกาสให้เยาวชนและสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม การดูแลสุขภาพสถานที่และสิ่งของทางวัฒนธรรม ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ นอกจากนี้ ความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของการอนุรักษ์วัฒนธรรม (ณัฐปภัสร์ เทียรทอง, 2567) การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนา โดยหัวใจของกระบวนการดังกล่าวคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผิดชอบ และการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ที่แบ่งการมีส่วนร่วม

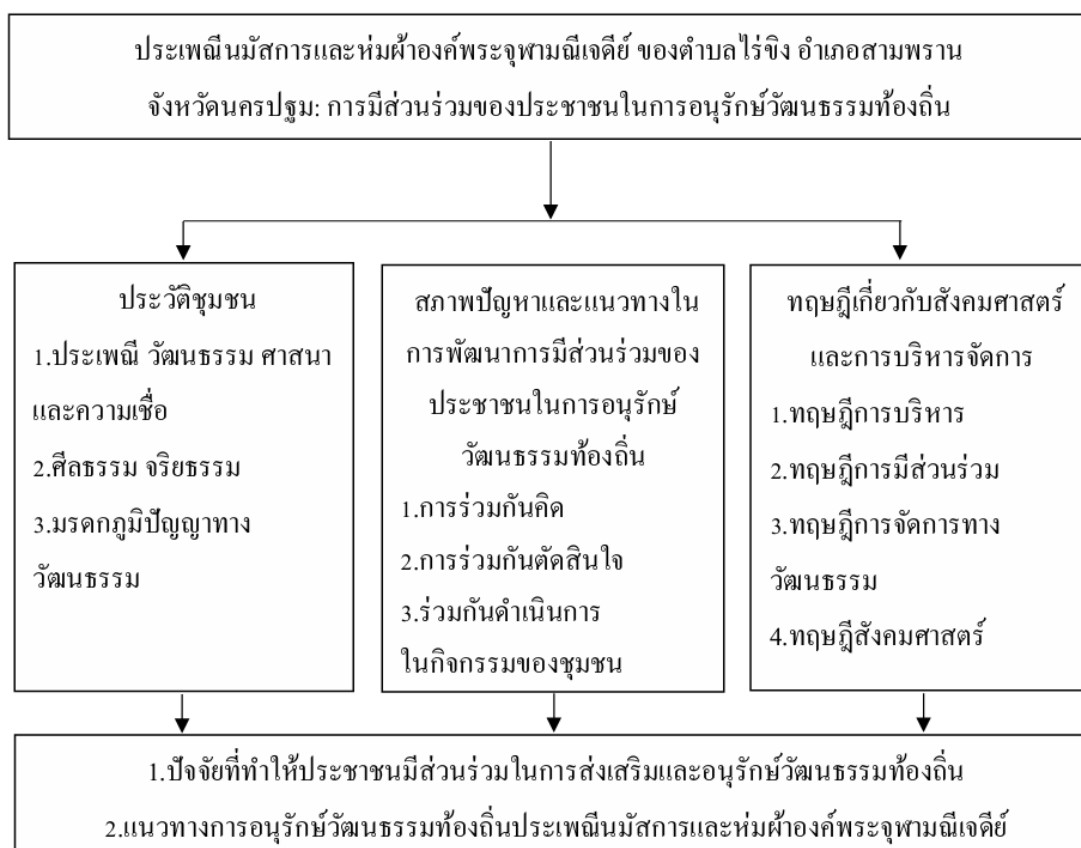
ร่วมออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Cohen & Uphoff, 1980)

ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในการกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจ และร่วมกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตน อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมั่นคงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาของประเพณีมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ของตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม: การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาประเพณีมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ของตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม: การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

กรอบแนวคิดของการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในบริบทของชุมชนผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายวิธี เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและสะท้อนสภาพจริงของพื้นที่ศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) โดยดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (ในตะวัน กำหอม, 2559)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. แบบสำรวจ (Survey) ผู้วิจัยใช้แบบสำรวจเพื่อบันทึกข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา โดยสำรวจสภาพชุมชน วิถีชีวิต ความสัมพันธ์และความร่วมมือของคนในชุมชน รวมถึงประเพณี วัฒนธรรม และกิจกรรมทางสังคมที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือของชุมชน

2. แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 2.1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ใช้แนวคำถามที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้ข้อมูลสอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งเป็น 3 ชุด ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) การสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ตำบลไร่ชิง อำเภอสามปราณ จังหวัดนครปฐม และ (3) การสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดประเพณีดังกล่าว 2.2) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อศึกษาประเด็นเกี่ยวกับประเพณี วิถีชีวิต ภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม ศิลธรรม จริยธรรม ตลอดจนสภาพชุมชนในอดีตและปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

3. การสังเกต (Observation) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 3.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อศึกษาบริบทและพฤติกรรมทางสังคมจากสถานการณ์จริง 3.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตการณ์ในฐานะผู้สังเกตการณ์ภายนอก โดยไม่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้เห็นภาพรวมของกิจกรรมชุมชนอย่างเป็นกลาง

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้รู้ในท้องถิ่น คณะกรรมการชุมชน นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน และสภาวัฒนธรรมตำบลไร่ชิง โดยกำหนดกลุ่มละประมาณ 5-10 คน ผู้วิจัยทำหน้าที่ดำเนินการสนทนาและกำหนดประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากวิธีการอื่น

5. การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) การประชุมเชิงปฏิบัติการใช้เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูล โดยมีผู้เข้าร่วมจากหลายภาคส่วน เช่น ผู้นำชุมชน ครู พระสงฆ์ สมาชิกสภาเทศบาล ประชาชนชาวบ้าน และสภาวัฒนธรรมตำบลไร่ชิง กำหนดกลุ่มละประมาณ 5-10 คน รวมประมาณ 10 กลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จะบันทึกและนำไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากเครื่องมืออื่น เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การบันทึกเสียง และภาพถ่าย โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพตามแนวทางของ (ในตะวัน กำหอม, 2559) ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการวิเคราะห์โดยสร้างข้อสรุปจากข้อมูลภาคสนามที่ปรากฏจริง เช่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน 2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) เป็นการนำข้อมูลมาจัดกลุ่มหรือจำแนกตามประเด็นการศึกษา ก่อนนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม บทบาทขององค์ประกอบภายในชุมชน และอิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอกที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้การวิเคราะห์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัยที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

1. ในอดีตชุมชนตำบลไร่ขิงมีลักษณะการดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง วิถีชีวิตของประชาชนผูกพันกับศาสนา ความเชื่อ และประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดงานประเพณีตามแบบแผนของภาคกลาง ซึ่งประเพณีสำคัญของชุมชน ได้แก่ งานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง และงานประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ประเพณีดังกล่าวมีบทบาทในการสร้างความสามัคคี ความผูกพัน และความมั่นคงทางสังคมของคนในชุมชน ตลอดจนเป็นกลไกสำคัญในการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความสงบสุขและความเป็นปึกแผ่น อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนทำให้การอนุรักษ์และการพัฒนาประเพณีจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน ชุมชน และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน หากขาดการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง หรือมีเพียงคนบางกลุ่มรับผิดชอบ ขณะที่คนส่วนใหญ่มีบทบาทเพียงผู้ร่วมชมจะส่งผลให้การสืบสานประเพณีอ่อนแอลง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาแนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมดำเนินไปอย่างยั่งยืน

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดประเพณีนมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ พบว่าผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นประชาชนในตำบลไร่ขิง ขณะที่ประชาชนจากพื้นที่ใกล้เคียงเข้าร่วมค่อนข้างน้อยเนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและคุณค่าทางวัฒนธรรมของประเพณีดังกล่าวจึงมักเข้าร่วมเพียงระยะสั้นและไม่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญในช่วงค่ำ อย่างไรก็ตาม คนในพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญต่อประเพณีในฐานะกิจกรรมสำคัญที่จัดขึ้นเพียงปีละครั้ง และเข้าร่วมด้วยความศรัทธาและความเคารพ จากการศึกษาพบปัญหาการมีส่วนร่วมในหลายมิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล นอกจากนี้ยังพบประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ การขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบางส่วน การให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ประเพณีที่ลดลง การมีส่วนร่วมของหน่วยงานในพื้นที่ที่ยังไม่ต่อเนื่อง และการประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึง

3. แนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ประเพณีมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ของตำบลไร่ขิง พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การมีส่วนร่วมลดลงประกอบด้วย 4 ประการ คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ยังไม่ทั่วถึง ระดับความสำคัญที่ประชาชนให้ต่อการอนุรักษ์ประเพณี การมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ครอบคลุม ทั้งนี้ แนวทางการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วย 5 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาของชุมชน การวางแผนที่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของประชาชน การกำหนดกิจกรรมและการดำเนินงานร่วมกัน การติดตามผล และการประเมินผลการดำเนินงาน กระบวนการดังกล่าวจะช่วยให้การอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และสามารถเผยแพร่เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมสู่สาธารณชนได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ประเพณีมัสการและห่มผ้าองค์พระจุฬามณีเจดีย์ ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ในปัจจุบันมีลักษณะการดำเนินงานที่มุ่งเน้นการสืบสานรูปแบบพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมเป็นสำคัญ มากกว่าการพัฒนาให้เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นในระยะยาว อย่างไรก็ตาม หากมีการปรับกระบวนการบริหารจัดการให้ครอบคลุมด้านการประสานงาน การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีบทบาทร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ จะช่วยยกระดับประเพณีจาก “กิจกรรมประจำปี” ไปสู่ “กลไกพัฒนาชุมชน” ที่ส่งเสริมทั้งมิติทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในลักษณะยั่งยืน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เสนอว่า การพัฒนาจะเกิดผลอย่างแท้จริงเมื่อสมาชิกในชุมชนเข้ามามีบทบาทใน 4 มิติ ได้แก่ การร่วมตัดสินใจ การร่วมลงมือปฏิบัติและรับผิดชอบ การร่วมรับผลประโยชน์ และการร่วมประเมินผล (Cohen & Uphoff, 1981) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ United Nations (1981) และ Reeder (1974) ที่มองว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม ในมิติของการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม งานศึกษาที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาองค์ประกอบด้านกิจกรรมสร้างสรรค์ ความรู้และทักษะ เครือข่ายชุมชน ระบบการจัดการ ความแท้ของวัฒนธรรม และการสร้างประสบการณ์เชิงสร้างสรรค์ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับทุนวัฒนธรรมสู่ฐานการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (อชิป จันทรสุรีย์, 2561) ซึ่งแนวคิดนี้สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทของตำบลไร่ขิงได้ โดยเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาควิชาการ ภาครัฐ และภาคชุมชน เพื่อกำหนดตัวชี้วัดและแนวทางการจัดการที่ชัดเจน นอกจากนี้ แนวคิดการเสริมพลังประชาชน (Empowerment) ชี้ให้เห็นว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้กำหนดปัญหา ความต้องการ และแนวทางพัฒนาอย่างอิสระ จะช่วยทำให้เกิดความตระหนักและความเป็นเจ้าของร่วม (ศิลปวิษญ์ น้อยสม, 2562) ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจำเป็นต้องดำเนินการผ่านกลุ่มหรือองค์กรชุมชน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระดับโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงการเข้าร่วมเชิงสัญลักษณ์

จากการวิเคราะห์สามารถสังเคราะห์แนวทางพัฒนาการมีส่วนร่วมได้ 4 ด้านสำคัญ ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การพัฒนาประเพณีให้มีความเข้มแข็งจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วนร่วมกันวิเคราะห์บริบท ปัญหา และข้อจำกัดของการดำเนินงาน โดยอาศัยกระบวนการระดมความ

คิดเห็นและการจัดการองค์ความรู้ในชุมชน การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสนับสนุนทรัพยากรอย่างเหมาะสม จะช่วยกระตุ้นความรับผิดชอบร่วม (วีระกิตต์ เอกอัครวิจิต, 2567) ขณะเดียวกัน แนวคิดการจัดการความรู้ในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเสนอให้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การบ่งชี้ สร้าง จัดเก็บ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ เพื่อรักษาทุนวัฒนธรรมให้คงอยู่ (กษิตเดช เนื่องจำนงค์, 2562) 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การวางแผนควรดำเนินการในลักษณะมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทตั้งแต่การรับข้อมูล แสดงความคิดเห็น ปรึกษาหารือ ไปจนถึงการร่วมตัดสินใจและติดตามผล ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมอาจพัฒนาได้ตั้งแต่การให้ข้อมูลจนถึงการควบคุมโดยประชาชน (ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา, 2563) ทั้งนี้ การวางแผนแบบมีส่วนร่วมจะช่วยลดความขัดแย้ง และสร้างความโปร่งใสในการบริหารจัดการ สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมในระดับกิจกรรมและระดับการบริหาร (สมบัติ นามบุรี, 2562) 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการสนับสนุนงบประมาณหรือทรัพย์สินเท่านั้น แต่รวมถึง “ทุนทางวัฒนธรรม” เช่น อัตลักษณ์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชน (Oakley, 1984) การเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ ปฏิบัติ และแบ่งปันผลประโยชน์ จะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความยั่งยืนในระยะยาว (Cohen & Uphoff, 1981) 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล กระบวนการประเมินผลควรดำเนินการโดยทีมงานที่ได้รับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการติดตามและประเมินผล และรายงานผลต่อสาธารณะอย่างโปร่งใส เพื่อให้ชุมชนรับทราบความก้าวหน้าและร่วมเสนอแนวทางปรับปรุง (ใน ตะวัน กำหอม, 2558) แนวคิดนี้สอดคล้องกับรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมตั้งแต่การริเริ่ม วางแผน ดำเนินการ และประเมินผลอย่างครบวงจร

แนวทางเชิงพัฒนา 1) เสริมบทบาทชุมชนในฐานะ “เจ้าของงานร่วม” โดยเชิญตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการ ร่วมกำหนดรูปแบบกิจกรรม และร่วมสะท้อนผลหลังการดำเนินงาน (ศิลป วิชญ์ น้อยสม, 2562) 2) จัดตั้งศูนย์เรียนรู้หรือพื้นที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรม เพื่อถ่ายทอดประวัติ ความสำคัญ และภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมระบบฐานข้อมูลที่สืบค้นได้ (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2562; จรินทร์ สิทธิ วัระ, 2565) 3) บูรณาการหน่วยงานในพื้นที่ ให้มีส่วนร่วมทั้งในระดับกิจกรรมและระดับบริหาร เพื่อสร้างกลไกการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ (สมบัติ นามบุรี, 2562) 4) พัฒนาการประชาสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้สื่อสมัยใหม่ควบคู่กับสื่อท้องถิ่น สร้างความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชุมชน ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมควรครอบคลุมการร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผล และร่วมประเมินผล (Elton Mayo, 1980; วันโชค หุ่น ผดุงรัตน์, 2564)

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มในชุมชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ขั้นตอนการค้นหาปัญหา การวางแผน การดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามและประเมินผล โดยอาจจัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานที่มีตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน ทุกช่วงวัย และทุกภาคส่วน เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) และลดการกระจุกตัวของบทบาทอยู่เพียงบางกลุ่ม

1.2 ควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ที่อธิบายประวัติ ความสำคัญ และคุณค่าของประเพณีในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น สื่อดิจิทัล โซเชียลมีเดีย แผ่นพับ หรือป้ายนิเทศการ เพื่อสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ รวมถึงดึงดูดคนรุ่นใหม่และประชาชนจากพื้นที่ใกล้เคียงให้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง

1.3 ควรบูรณาการการทำงานระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา ภาคเอกชน และหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ให้มีบทบาทสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร และองค์ความรู้ เพื่อให้การจัดงานมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาปัจจัยเชิงลึกที่มีผลต่อแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสนทนากลุ่ม เพื่อทำความเข้าใจทัศนคติ ความเชื่อ และความคาดหวังของประชาชนแต่ละกลุ่มย่อยอย่างละเอียด

2.2 ควรศึกษารูปแบบการบริหารจัดการประเพณีของชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จเพื่อเปรียบเทียบและสังเคราะห์เป็นรูปแบบ การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของตำบลไร่จึง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). *ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528*. กรมศิลปากร.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2561). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- กษิดเดช เนื่องจำนงค์. (2562). การจัดการองค์ความรู้มรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการทำขึ้นลงหินของชุมชนบ้านบุ. *วารสารสารสนเทศ*, สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- จิรินทร์ สิทธิวงษ์. (2565). ประเพณีตรุษจีนแห่งเจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ: การบูรณาการเพื่อจัดหน่วยการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. *วารสารวิชาการรัตนบุศย์*, 4(3), 60–70.
- ชินรัตน์ สมสืบ. (2559). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ณัฐปภัสร เทียรทอง. (2567). การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการแห่งอนาคต*, 4(2), 14–22. <https://so18.tci-thaijo.org/index.php/FACJ/article/view/870>.
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2558). คำศัพท์ทางมานุษยวิทยา. สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary>.
- ในตะวัน กำห่อม. (2558). แตรวงชาวบ้าน: รูปแบบการจัดการภูมิปัญญาเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนความหลากหลายทางวัฒนธรรม. *วารสารคณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 12(2).
- ในตะวัน กำห่อม. (2559a). *การวิจัยประยุกต์ทางวัฒนธรรม* (เล่ม 2). วิทยาลัยทองสุข.
- ในตะวัน กำห่อม. (2559b). ผ้าห่ม: การอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อส่งเสริมวิถีวัฒนธรรมชุมชน ตำบลขาว อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารคณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*.
- ปรธกร ปุระกัน. (2567). แนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นเชิงพุทธ. *วารสารบัณฑิตศึกษาชัยภูมิปริทรรศน์*, 2(1), 27–33. <https://so15.tci-thaijo.org/index.php/JGCR/article/view/600>.
- พระประยุทธ์ ไกรเพชร. (2568). การพัฒนาชุมชนตามหลักสาราณียธรรมของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *วารสารพุทธสุขภาวะศึกษาและสังคมศาสตร์*, 1(2), 46–57. <https://he05.tci-thaijo.org/index.php/JBHES/article/view/5387>.

- ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปริตตา. (2563). แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รัชฎา คชแสงสันต์. (2553). การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากเกษตรเคมีสู่เกษตรธรรมชาติ. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์* (26–28 พฤษภาคม 2553).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ราชบัณฑิตยสถาน.
- วรัญญา นิมาวรากุล. (2560). *วัฒนธรรมและพฤติกรรมทางสังคม*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ.
- วันโชค พุ่มผดุงรัตน์. (2564). *ทุนทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- วีระกิตต์ เอกอัครวิจิต. (2567). แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในยุคคนวัตกรรมการดิจิทัล. *วารสารเพื่อการบริหารการศึกษาระดับอุดมศึกษา*, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิลปวิชญ์ น้อยสมมิตร. (2562). การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อนโยบายสาธารณะ. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 2(1), 101–116. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/178618>.
- สมบัติ นามบุรี. (2562). ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์. *วารสารวิจัยวิชาการ*, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์.
- อธิป จันทรสุริย์. (2561). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร* (ดุสิตนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development*, 8(3), 213–235. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(80\)90011-X](https://doi.org/10.1016/0305-750X(80)90011-X).
- United Nations. (1981). *Popular participation as a strategy for promoting community-level action and national development*. <https://digitallibrary.un.org/>.